

Normal Gelişim Gösteren Çocukların Özel Gereksinimli Kardeşlerine Yönelik Davranışları ve Ebeveynlerinin Çocuk Yetiştirme Tutumları

Behaviors of Typically Developing Children Towards Their Siblings with Special Needs and Their Parents' Child Rearing Attitudes

Şeyma LALOĞLU¹, Nurgül KARAKURT²

¹ Uzman Hemşire, Atatürk Üniversitesi- Hemşirelik Fakültesi, Erzurum, 0000-0003-4429-4488

² Dr. Öğretim Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Erzurum, 0000-0001-7598-6554

ÖZET

Amaç: Araştırmada normal gelişim gösteren çocukların özel gereksinimli kardeşlerine yönelik davranışları ile ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişki incelenmiştir.

Yöntem: Araştırmanın evrenini A ilinin Millî Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerine kayıtlı olan özel gereksinimli çocukların anne, babaları ve normal gelişim gösteren kardeşleri oluşturmaktadır (N: 1073). Araştırmanın örneklemini ise çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 304 özel gereksinimli çocuğun normal gelişim gösteren kardeşi ve onların ebeveyni (anne-baba) oluşturmuştur. Araştırma verilerinin toplanmasında Sosyo-demografik Veri Formu, Aile Hayatı ve Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği kullanılmıştır.

Bulgular: Çalışma bulguları incelendiğinde; "Aşırı Annelik Boyutu" ile "Birliktelik İlgili Olma Boyutu" ve "Empati Boyutu" arasındaki korelasyon değerleri $p<0,05$ ile anlamlı, "Ev Kadınlığını Red Etme Boyutu" ile "Birliktelik İlgili Olma Boyutu" ve "Empati Boyutu" arasındaki korelasyon değerleri $p<0,05$ ile anlamlı, "Karı Koca Geçimsizliği Boyutu" ile "Nazik Olma Boyutu" ve "Empati Boyutu" arasındaki korelasyon değerleri $p<0,05$ ile anlamlı, "Baskı ve Disiplin Boyutu" ile "Birliktelik İlgili Olma Boyutu" arasındaki korelasyon değerleri $p<0,05$ ile anlamlı olduğu bulunmuştur.

Sonuç: Ebeveynlerin 'aşırı koruyucu tutum' alt boyut puan ortalamalarının en yüksek puan ortalamasına sahip olduğu, normal gelişim gösteren çocukların özel gereksinimli kardeşlerine karşı 'nazik olma tutumu', alt boyut puan ortalamalarının en yüksek puan ortalamasına sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Aşırı Annelik Boyutu ve Ev Kadınlığını Red Etme Boyutu puanları arttıkça kardeşler arasında Birliktelik İlgili Olma Boyutu ve Empati Boyutu puanlarının arttığı, Karı Koca Geçimsizliği Boyutu puanları arttıkça kardeşler arasında Nazik Olma Boyutu ve Empati Boyutu puanlarının arttığı, Baskı ve Disiplin Boyutu puanları arttıkça kardeşler arasında Birliktelik İlgili Olma Boyutu puanlarının arttığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk yetiştirme tutumu, Ebeveyn, Kardeş, Özel gereksinimli çocuk

ABSTRACT

Purpose: In the study, the relationship between the behavior of normally developing children towards their siblings with special needs and the child-rearing attitudes of parents was examined.

Method: The population of the research consists of the mothers, fathers and normally developing siblings of children with special needs who are registered to the Special Education and Rehabilitation Centers affiliated with the Directorate of National Education of the province A (N: 1073). The sample of the study consisted of 304 normally developing siblings of children with special needs and their parents (mother and father), who agreed to participate in the study voluntarily. Socio-demographic Data Form, Family Life and Child Rearing Attitude Scale and Schaeffer Sibling Behavior Evaluation Scale were used to collect research data.

Results: When the study findings are examined; The correlation values between the "Extreme Motherhood Dimension" and the "Partnership Involvement Dimension" and "Empathy Dimension" are significant with $p<0.05$, and the correlation values between the "Housewifery Rejection Dimension" and the "Partnership Involvement Dimension" and "Empathy Dimension" Significant with $p<0.05$, correlation values between "Husband and Wife Disagreement Dimension", "Kindness Dimension" and "Empathy Dimension" are significant with $p<0.05$, The correlation values between the "Pressure and Discipline Dimension" and the "Togetherness and Relatedness Dimension" were found to be significant with $p<0.05$.

Conclusion: It was determined that parents' 'overprotective attitude' sub-dimension mean scores had the highest mean scores, while normally developing children's 'kindness attitude' towards their siblings with special needs had the highest sub-dimension mean scores. Additionally, as the scores on the Excessive Motherhood Dimension and the Rejection of Housewifery Dimension increase, the Togetherness and Involvement Dimension and Empathy Dimension scores increase among siblings, as the Husband-Wife Disagreement Dimension scores increase, the Gentleness Dimension and Empathy Dimension scores increase among siblings, and as the Pressure and Discipline Dimension scores increase, Togetherness Dimension among siblings increases. It was determined that the scores of the Relatedness Dimension increased.

Keywords: Child rearing attitude, Parent, Sibling, Child with special needs

Sorumlu yazar:

Şeyma LALOĞLU, Atatürk Üniversitesi- Hemşirelik Fakültesi, Erzurum, seymaalaloglu@gmail.com

Başvuru/Submitted: 13.06.2023 **Kabul/Accepted:** 17.01.2025

Cite this article as: Laloğlu Ş, Karakurt N. Normal Gelişim Gösteren Çocukların Özel Gereksinimli Kardeşlerine Yönelik Davranışları ve Ebeveynlerinin Çocuk Yetiştirme Tutumları. J TOGU Heal Sci. 2025;5(1):38-54.

GİRİŞ

Aile, kan bağına sahip, evlilik ve diğer hukuki prosedürler yoluyla birbirine bağlı olan, genellikle aynı konutu paylaşan bireylerin oluşturduğu toplumsal yapının en temel ve en küçük birimidir. Aile, bu birim içerisindeki bireylerin sosyal, psikolojik ve ekonomik ihtiyaçlarının giderildiği bir birim olarak kabul edilir.

Aile aynı zamanda karşılıklı etkileşim üzerine kurulu dinamik bir sistemdir. Ailenin işlevleri arasında neslin devamını sağlama, aile üyelerinin bakımı, disiplin oluşturma ve destekleyici bir çevre edinmesi gibi bazı temel görevlerinin olması yanında bir çocuğun dünyaya getirilmesi ve çocuğun toplumsal normları ve beklentileri karşılayacak biçimde yetiştirilmesi yer almaktadır (1,2).

Anne babaların sergilemiş oldukları çocuk yetiştirme tutumları birçok çevresel ve sosyal etmeden daha önemli olarak değerlendirilmektedir. Sergilenen bu tutumlar çocukların biyo-psiko-sosyal ve bilişsel gelişimini doğrudan etkilemektedir. Anne babaların çocuk yetiştirme tutumları asli sosyalizasyon süreci içerisinde çocukların kendine özgü tutum ve davranışlarının oluşmasında şekillendirici bir etkiye sahiptir (1,3). Çocuklar için yaşamın ilk yıllarında ebeveynlerin sergilemiş oldukları çocuk yetiştirme tutumları bireyin kişiliğinin oluşumunda, alışkanlık, tavır, davranış ve tutumunun biçimlendirici nitelikte olması ve yaşamında kalıcı izler oluşturması noktasında önem arz etmektedir (3). Bu sebeple anne-babaların çocuk yetiştirirken göstermiş oldukları olumsuz ya da olumlu tutumlar çocukta bütüncül gelişim açısından oldukça önemlidir.

Ebeveynlerin çocuklarına sergilemiş oldukları tutum üzerinde etkili olan birçok dinamik bulunmaktadır. Özel gereksinimli bir çocuk sahibi olmak da ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumlarını etkileyebilecek önemli faktörlerden biri olarak görülmektedir. Özel gereksinimli bir çocuğun doğumu; özel durumu ne olursa olsun aile üyelerini derinden etkilemektedir. Bu ailedeki fertlerin her birine normalden daha fazla sorumluluk düşmektedir ve aile üyelerinin kendilerine ayırabilecekleri zaman daha kısıtlıdır (4).

Özel gereksinimli çocuğun doğumu ile ebeveynlerin duygu, düşünce ve tutumunu olumsuz yönde etkileyecek ek bir stres kaynağı oluşmaktadır. Özel gereksinimli çocuğun ailesinde strese neden olabilecek faktörler arasında çocuğun gelişimindeki aksaklıklar, sağlık problemleri ve ebeveynlere bağımlılık düzeyi gelmektedir. Yüksek ölçüde stres yaratan bu durumlar aileyi oluşturan bazı üyelerin psikolojisini daha fazla etkilediği görülmüştür (4-6).

Günümüz şartlarında özel gereksinim gösteren çocuğun ve ailesinin faydalanabileceği hizmetler, aile üyelerinden sadece bir kişiye odaklanmaz aile üyelerinin bütününe odaklanır. Özel gereksinimli çocuğa sahip aileler üzerine yapılan araştırmaların ve sunulan hizmetlerin, genellikle özel gereksinim gösteren çocuk ve ebeveynlerine odaklandığı, bu süreçte normal gelişim gösteren kardeşlerin deneyimlerinin ve ihtiyaçlarının genellikle ihmal edildiği gözlenmektedir. Bu, normal gelişim gösteren kardeşlerin bu aile dinamiklerinden etkilenme şekillerine ve gereksinimlerine daha fazla dikkat gösterilmesi gerektiğini işaret etmektedir. Normal gelişim gösteren çocuk ebeveynler gibi özel gereksinim gösteren kardeşin sorumluluğunu üstlenebilmekte, kardeşi için gelecek kaygısı ve ileriki yıllarda kendisinin de kardeşi gibi olabileceği korkusu yaşamaktadır. Ayrıca özel gereksinim gösteren bir çocuğun varlığı aile içindeki ve dışındaki ilişkilere yansıdığı gibi kardeşler arasındaki ilişkiye de yansiyabilmektedir (7,8).

Özel gereksinimli bir kardeşe sahip olmanın, normal gelişim gösteren çocuklar üzerindeki etkisi yaşam rutinlerinde bazı değişikliklere yol açabilir. Bu değişiklikler, olumlu duygu ve davranışlardan; olumsuz duygu ve davranışlara kadar uzanan geniş yelpazede sonuçlara neden olabilmektedir (9,10). Oluşabilecek olumlu davranışlar; hoşgörölü olma, yardımseverlik, empati kurma, sorumluluk sahibi olma, yardımseverlik, sabırlı olma, iş birliği gibi kabul gören sosyal davranışlardır. Olumsuz davranışlar ise; kardeşini yük olarak görme, suçluluk hissetme, kardeşten utanma, anne babanın ilgisizliği ve fazla beklenti karşısında ihmal edilmiş duygusuna kapılma durumlarıdır (10,11). Ülkemizde ve uluslararası anlamda yapılan çalışmalarda da özel gereksinimli kardeşi olan normal gelişim gösteren çocuklardaki davranışlarda benzer sonuçlara ulaşılmıştır (8,12).

Normal gelişim gösteren çocukların özel gereksinimli kardeşlerine yönelik sergiledikleri duygu ve davranış modellerini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır, bu faktörler dolaylı ve doğrudan etkiler taşıır (13). Bu etmenler arasında en önemli faktörlerden biri de ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumları gelmektedir. Çocuğun kardeşini kabullenmesi ve içinde bulunduğu özel duruma uyumu ile anne babanın göstermiş olduğu tutum ve davranışlar arasında anlamlı bir ilişki vardır. Çünkü ebeveynlerin sergilemiş olduğu tutum çocuğun olaylara, kişilere, hayata bakış açısını ve çocukta oluşacak tutum ve davranışın temelini oluşurmaktadır. Çocukluk çağında anne ve babayı rol model olarak gören çocuklar için ebeveynlerin sergilemiş oldukları olumlu duygu ve davranışlar kardeşler arasındaki ilişkileri doğrudan etkileyebilmektedir (14-16). Normal gelişim gösteren çocuğun ebeveyn tutum ve davranışları ile şekillenen olumlu ve olumsuz duygu ve davranışlar kardeşler arası ilişkileri doğrudan etkileyebilmektedir.

Özel gereksinimli çocuk ve ailesi perspektifinden bakıldığında özellikle ülkemizde her iki paradigmanın birlikte incelendiği çalışmaların kısıtlı olduğu görölmüştür. Bu çalışmada özel gereksinim gösteren çocuk, ebeveynlerinin tutumu ve normal gelişim gösteren kardeş; paradigmaları bir arada ele alınarak daha bütüncül ve kapsamlı bir anlayış elde edilmek amaçlanmıştır. Yine bu çalışmanın çocuk ve aile sağlığının geliştirilmesi, sürdürülmesi ve bu doğrultuda yapılacak olan eğitim, danışmanlık ve hakları savunma gibi hemşirelik uygulamalarına yol göstermesi ve kaynak olması yönüyle literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırmanın Tipi

Araştırma tanımlayıcı ve ilişki arayıcı tiptedir.

Araştırmanın Yapıldığı Yer ve Zaman

Bu araştırma; 1 Kasım 2020– 14 Temmuz 2021 tarihleri arasında, A ilinde Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı merkez ilçelerde bulunan özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde yer alan özel gereksinimli çocukların ebeveynleri ve normal gereksinim gösteren kardeşleri ile yapılmıştır.

Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Çalışmanın evrenini A ilinin Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı merkez ilçelerinde bulunan 14 Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezinde yer alan özel gereksinimli çocukların anne, babaları ve normal gelişim gösteren kardeşleri oluşturmaktadır(N:1073).

Araştırmanın örneklem büyüklüğünü belirlemek için evreni bilinen durumlar için örneklem formülü kullanılmıştır. Formüle göre %95 güven aralığında %5 hata payı ile 284 kişi alınması gerektiği belirlenmiştir. Bununla birlikte araştırmaya alınma kriterlerini sağlayan 304 özel gereksinimli çocuğun ebeveyni (anne-baba) ve normal gelişim gösteren kardeşi araştırmaya katılım sağlamıştır.

Araştırmaya Alınma Kriterleri

Normal Gelişim Gösteren Çocuk İçin Alınma Kriterleri

- Özel Eğitim Merkezlerine kayıtlı özel gereksinimli kardeşe sahip normal gelişim gösteren 6-14 yaş grubu çocuk olma
- İletişime açık olma

Ebeveyn İçin Alınma Kriterleri

- Özel Eğitim Merkezlerine kayıtlı özel gereksinimli çocuğu olan ve normal gelişim gösteren 6-14 yaş grubu çocuğa sahip ebeveyn olma
- İletişime açık olma

Araştırmanın Değişkenleri**Bağımlı Değişkenler**

Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği

Bağımsız Değişken

Aile Hayatı ve ocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği

Verilerin Toplanması

Veriler; gerekli izinler alındıktan sonra 1 Kasım 2020 ve 31 Haziran 2021 tarihleri arasında, araştırmacılar tarafından özel gereksinimli çocukların anne, babası ve normal gelişim gösteren kardeşleri ile pandemi sürecindeki tüm tedbirler alınarak, (maske-eldiven takma, verilerin doldurulması sırasında mesafeye dikkat edilmesi) rehabilitasyon merkezlerinde sonuçların güvenilirliği açısından daha uygun olacağı düşünceyle yüz yüze anket yöntemi ile toplanmıştır. Rehabilitasyon merkezlerinde özel gereksinimli çocuklarını almak üzere gelen ebeveynler ile uygun oldukları bir saat diliminde (ocuk öğretmen ile özel eğitimine devam ederken ya da bittikten sonra) kurum tarafından önerilen uygun bir odada görüşme sağlanmıştır. Bununla birlikte özel gereksinimli bireylerin normal gelişim gösteren kardeşleri ebeveynler aracılığıyla merkeze davet edilmiş ve kardeşler ile de yüz yüze görüşülmüştür. Verileri toplamadan önce, katılımcılara araştırma hakkında gerekli açıklama yapılmıştır. Anket formlarının doldurulması ortalama 15-20 dakika zaman almıştır.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama araçları olarak, araştırmacı tarafından literatür incelemesi sonucunda hazırlanan "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Ayrıca, ebeveynlerin ocuk yetiştirme yaklaşımlarını değerlendirmek amacıyla "Aile Hayatı ve ocuk Yetiştirme Tutumu Ölçeği (AHÇYTÖ)" ve normal gelişim gösteren çocukların özel gereksinimli kardeşlerine yönelik davranışlarını değerlendirmek amacıyla "Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği (ŞKDDÖ)" kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacılar tarafından literatür taranarak hazırlanan form, kişisel bilgilerin sorgulandığı (katılımcıların yaşını, cinsiyetini, eğitimini, aile tipini vb.) 21 sorudan oluşmaktadır(12,17,18). Normal gelişim gösteren kardeşe ait kişisel bilgiler anne ve babaya sorulmuştur.

Aile Hayatı ve Çocuk Yetiştirme Tutumu Ölçeği (AHÇYTÖ)

“*Aile Hayatı ve Çocuk Yetiştirme Ölçeği*’ nin” (AHÇYTÖ) orijinal ismi “ParentalAttitudeResearchInstrument” olup, asıl formu İngilizcedir. Ölçek A. B. D.’ de Bell ve Schaeffertarafından 1958 yılında geliştirilmiştir. Ölçeğin orijinal versiyonu 115 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçe’ye uyarlanması Le Comple ve ark(19) tarafından yapılmıştır. Türkçe ’ye çevrildiğinde anlam kaybına neden olabilecek maddeler çıkarılmış ve son hali 60 madde olarak belirlenmiştir. Ölçekten toplam puan elde edilmemekte faktör puanları değerlendirilmektedir. Faktör puanları ayrı ayrı toplanıp 5 ayrı boyutu yansıtan 5 ayrı puan hesaplanır. “Demokratik tutum ve eşitlik tanıma” boyutu dışındaki boyutlarda puan artışı olumsuz anne-baba tutumlarını gösterir. AHÇYTÖ’nün alt ölçeklerinden alınabilecek en yüksek puan aşırı annelik için 64 puan, demokratik tutum ve eşitlik tanıma için 36 puan, ev kadınlığını reddetme için 52 puan, karı-koca geçimsizliği için 24 puan, baskı ve disiplin alt ölçeği için 64 puandır. Ölçeğin alt boyutlarından elde edilen ölçümlerin Cronbach Alfa güvenirlik katsayıları .71 ile .79 arasında değişmektedir. Bu çalışmanın AHÇYTÖ alt boyut alfa değerlerine bakıldığında ise aşırı annelik boyutu .83, demokratik tutum boyutu .71, ev kadınlığını reddetme boyutu .78, karı koca geçimsizliği boyutu .77, baskı ve disiplin boyutu .85 olarak belirlenmiştir.

Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği (ŞKDDÖ)

“*Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği*”normal gelişim gösteren çocukların özel gereksinim gösteren kardeşleriyle olan ilişkilerini değerlendirmek amacıyla Schaeffer-Edgerton tarafından 1979 yılında geliştirilmiştir. 1986 yılında Mc Hale ve arkadaşları (20) tarafından tekrar gözden geçirilmiş, Ahmetoğlu(17) tarafından 2004 yılında Türkçeye uyarlanan bir ölçektir.

“Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği”nin geçerlilik-güvenirlik çalışması her alt boyut için ayrı ayrı yapılmıştır. Ölçeğin güvenirliliği iç tutarlık yöntemi ile saptanmıştır.Toplam otuz maddeden oluşan ölçekte nazik olma (1, 2, 4, 8, 10, 12, 19, 20, 21. madde), birliktelik-ilgili olma (3, 6, 9, 11, 17, 22, 25. madde), uzak durma-çekinme (5, 7, 14, 15, 23, 26. madde), empati (13, 16, 28, 29, 30. madde) ve fiziksel saldırganlık (18, 24, 27.

madde) olmak üzere beş alt boyut bulunmaktadır. Ölçekte yer alan maddelere verilen tepkiler, Hiçbir zaman- Nadiren- Bazen- Sık sık- Her zaman şeklinde derecelendirilmiştir. Ölçeğin değerlendirilmesinde “Hiçbir zaman” yanıtı 1, “Nadiren” yanıtı 2, “Bazen” yanıtı 3, “Sık sık” yanıtı 4, “Her zaman” yanıtı 5 puan olarak 67 puanlanmaktadır. Ancak 2, 8, 10, 12, 20 ve 21. maddeler tersine puanlanmakta 5 yerine 1; 4 yerine 2; 3 yerine 3; 2 yerine 4 ve 1 yerine 5 puan verilerek yeniden değerlendirilmektedir. Ölçekteki her bir bölüm kendi içinde puanlanmaktadır. Her bir bölümden alınan yüksek puanlar, o bölüme ilişkin özelliklerin arttığını göstermektedir. Ölçeğin alt boyutlarından elde edilen ölçümlerin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayıları .77 ile .90 arasında değişmektedir. Bu çalışmanın ŞKDDÖ alfa değerlerine bakıldığında nazik olma boyutu .74, birliktelik ilgili olma .86, uzak durma çekinme .74, empati boyutu .80 fiziksel saldırganlık boyutu .87 olarak belirlenmiştir.

Verilerin Değerlendirilmesi

Verilerin analizinde 5 farklı istatistiksel analiz kullanılmış olup bu analizler bilgisayar ortamında SPSS 22.00 istatistik paket programı ile yapılmıştır. Bu analizler şunlardır: Frekans, Yüzde, Pearson Momentler Çarpımı korelasyon analizi, Lineer Regresyon analizi, Cronbach Alfa analizleridir.

Verilerin normal dağılıma uygunluğunu anlamak amacıyla yapılan analizler sonucu Skewnes-Kurtosis değerlerinin tümü istatistiksel olarak kritik değer aralığında bulunmuştur. Bu bulgular verilerin normal dağılıma uyduğunu gösterdiğinden verilerin analizinde parametrik analizler uygulanmıştır.

Araştırmanın Etik İlkeleri

Araştırmanın uygulanabilmesi için A Üniversitesi Tıp Fakültesi etik kurulundan izin alınmıştır (B.30.2.ATA.0.01.00/405). Araştırmanın başlaması için A İl Milli Eğitim Müdürlüğünden gerekli yasal izinler alındıktan sonra çalışmaya başlanmıştır. Araştırmaya katılmayı kabul eden ebeveynlerden ‘Gönüllülük Bilgilendirilmiş Olur Formu’ ile yazılı onam izni alınmıştır. Ayrıca normal gelişim gösteren kardeşler için de veli izni alınmıştır. Katılımcılara gönüllülük esasına bağlı olduğu vurgulanarak, araştırma hakkında bilgilendirilmeleri yapılarak çıkar ilişkisi protokolü de katılımcılara açıklanarak sözlü/yazılı onamları alınmıştır. Araştırmaya katılan kişilerin bilgileri gizli tutulmuştur. Katılımcıların çalışma sırasında herhangi bir konuda zarar görmemesi gözetilmiştir.

BULGULAR

Tablo 1. Araştırmaya alınan anne- baba ve normal gelişim gösteren kardeşlerin sosyo - demografik özellikleri ile ilgili bulgular (n=304)

	S	%		S	%
Annenin yaşı			Babanın yaşı		
30 yaş ve altı	76	25.0	30 yaş ve altı	58	19.1
31-40 yaş	103	33.9	31-40 yaş	72	23.7
41 yaş ve üstü	125	41.1	41 yaş ve üstü	174	57.2
Annenin eğitim durumu			Babanın eğitim durumu		
İlkokul	176	57.9	İlkokul	172	56.6
Lise	72	23.7	Lise	75	24.7
Üniversite	56	18.4	Üniversite	57	18.7
Annenin mesleği			Babanın mesleği		
Ev hanımı	198	65.1	Memur	70	23.0
Memur	47	15.5	İşçi	66	21.7
Serbestmeslek	59	19.4	Serbest meslek	84	27.6
			Emekli	41	13.5
			Çalışmıyor	43	14.2
Çocuk sayısı			Evlilik süresi		
2 Çocuk	88	28.9	1-10 yıl	38	12.5
3 Çocuk	97	31.9	11-15 yıl	68	22.4
4 Çocuk ve üzeri	119	39.2	16-20 yıl	90	29.6
			21 yıl ve üzeri	108	35.5
Aile tipi			Ailede yaşayan kişi sayısı		
Çekirdek aile	217	71.4	4-5	174	57.2
Geniş aile	87	28.6	5-6	52	17.1
			6 ve üstü	78	25.7
Aylık gelir			Normal gelişim gösteren kardeşin özel gereksinimli kardeşi ile yaş farkı		
Gelirim giderimden az	87	28.6	Özel gereksinimli kardeşinden büyük	135	44.4
Gelirim giderime denk	156	51.3	Özel gereksinimli kardeşinden küçük	169	55.6
Gelirim giderimden fazla	61	20.1			
Normal gelişim gösteren kardeşin cinsiyeti			Normal gelişim gösteren kardeşin yaşı		
Kız	138	45.4	6-10 yaş	98	32.2
Erkek	166	54.6	10-14 yaş	206	67.8
Normal gelişim gösteren kardeşin doğum sırası			Normal gelişim gösteren kardeşin öğrenim durumu		
İlk çocuk	70	23.0	İlkokul	96	31.6
Ortanca çocuk	107	35.2	Ortaokul	208	68.4
Son çocuk	127	41.8			

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya alınan çocukların; annelerinin %41.1 'inin 41 yaş ve üstünde, % 57.9'unun ilkokul mezunu, % 65.1'inin ev hanımı, % 57.2'sinin babası 41 yaş ve üstünde, % 56.6'sının babası ilkokul mezunu, % 27.6'sının babası serbest meslek sahibi, % 71.4'ünün ailesi çekirdek aile, % 57.2'sinin ailesinde 4-5 kişi yaşıyor, % 35.5 annenin evlilik

süresi 21 yıl ve üzerinde, annelerin % 39.1'inin 4 ve üzerinde çocuğu olduğu, % 51.3'ünün geliri giderine denk olduğu görölmektedir.

Araştırmaya alınan özel gereksinimli çocukların normal gelişim gösteren kardeşlerinin % 54.6'sı erkek, % 67.8'i 10-14 yaşında, % 41.8'i son çocuk, % 68.4'ü ortaokulda öğrenim gördüğu, normal gelişim gösteren kardeşin özel gereksinimli kardeşleriyle arasındaki yaş farkında ise % 55.6'sının özel gereksinimli kardeşinden küçük olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2. Araştırmaya alınan özel gereksinimli çocukların sosyo- demografik dağılımları ile ilgili bulgular (n=304)

	S	%
Cinsiyet		
Kız	141	46.4
Erkek	163	53.6
Yaş		
0-5 yaş	33	10.9
6-10 yaş	91	29.9
10-14 yaş	86	28.3
14-18 yaş	52	17.1
18 yaş ve üstü	42	13.8
Özel gereksinim türü/tanıı		
Zihinsel	144	47.4
Fiziksel	113	37.2
Zihinsel+Fiziksel	47	15.5
Çocuğun doğum sırası		
İlk çocuk	79	26.0
Ortanca çocuk	137	45.1
Son çocuk	88	28.9

Tablo 2 incelendiğinde araştırma kapsamına alınan özel gereksinimli çocukların %53.6'sı erkek, % 29.9'u 6-10 yaşında, % 47.4'ü zihinsel olarak özel gereksinime sahip oldukları ve özel gereksinimli çocukların % 45.1'inin ortanca çocuk olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3 incelendiğinde AHÇYTÖ alt boyut puanlarında "Aşırı Annelik Boyutu" puan ortalamasının 52.60 ± 7.61 ile en yüksek ortalamaya sahip olduğu; ŞKDDÖ alt boyut puanlarında ise "Nazik Olma Boyutu" puan ortalamasının 37.86 ± 4.49 ile en yüksek puan ortalamasına sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3.AHÇYTÖ ve ŞKDDÖ alt boyutlarına yönelik aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri

	Minimum	Maximum	Aritmetik ortalama	S.s.
AHÇYTÖ				
Aşırı Annelik Boyutu	25	64	52.60	7.61
Demokratik Tutum Boyutu	20	36	26.90	2.85
Ev Kadınlığını Red Etme Boyutu	19	52	35.69	7.39
Karı Koca Geçimsizliği Boyutu	6	31	15.30	4.86
Baskı ve Disiplin Boyutu	23	71	51.52	8.69
ŞKDDÖ				
Nazik Olma Boyutu	22	45	37.86	4.49
Birliktelik İlgili Olma Boyutu	10	35	24.08	5.18
Uzak Durma Çekinme Boyutu	6	19	8.03	2.88
Empati Boyutu	14	25	21.92	2.91
Fiziksel Saldırganlık Boyutu	3	12	3.98	1.81

AHÇYTÖ ve ŞKDDÖ puanları arasında ilişki olup olmadığını anlamak amacıyla Pearson korelasyon analizi uygulanmıştır.

Tablo 4 incelendiğinde Pearson korelasyon analizi ile AHÇYTÖ ve ŞKDDÖ puanları arasındaki ilişkinin değerlendirildiği görölmektedir. Bu sonuçlara göre AHÇYTÖ alt boyutlarından “Aşırı Annelik Boyutu” ile ŞKDDÖ alt boyutlarından “Birliktelik İlgili Olma Boyutu” ve “Empati Boyutu” arasında anlamlı ve pozitif yönde ilişki olduğu ($p<0.05$), AHÇYTÖ alt boyutlarından “Ev Kadınlığını Red Etme Boyutu” ile ŞKDDÖ alt boyutlarından “Birliktelik İlgili Olma Boyutu” ve “Empati Boyutu” arasında anlamlı pozitif yönde ilişki olduğu ($p<0.05$), AHÇYTÖ alt boyutlarından “Karı Koca Geçimsizliği Boyutu” ile ŞKDDÖ alt boyutlarından “Nazik Olma Boyutu” ve “Empati Boyutu” arasında anlamlı, pozitif yönde ilişki olduğu ($p<0.05$), AHÇYTÖ alt boyutlarından “Baskı ve Disiplin Boyutu” ile ŞKDDÖ alt boyutlarından “Birliktelik İlgili Olma Boyutu” arasında anlamlı ve pozitif yönde ilişki olduğu ($p<0.05$) bulunmuştur.

Tablo 4.AHÇYTÖ ve ŞKDDÖ puanları Arasındaki İlişki ile İlgili Korelasyon Değerleri

		Nazik Olma Boyutu (ŞKDDÖ)	Birliktelik İlgili Olma Boyutu (ŞKDDÖ)	Uzak Durma Çekinme Boyutu (ŞKDDÖ)	Empati Boyutu (ŞKDDÖ)	Fiziksel Saldırganlık Boyutu (ŞKDDÖ)
Aşırı Annelik Boyutu (AHÇYTÖ)	r	.081	.165**	-.005	.183**	.006
	p	.159	.004	.933	.001	.924
Demokratik Tutum Boyutu (AHÇYTÖ)	r	.073	-.011	-.042	-.033	-.102
	p	.207	.851	.466	.564	.077
Ev Kadınlığını Red Etme Boyutu (AHÇYTÖ)	r	.045	.183**	.001	.194**	.089
	p	.431	.001	.988	.001	.123
Karı Koca Geçimsizliği Boyutu (AHÇYTÖ)	r	.121*	.100	-.097	.121*	-.087
	p	.035	.081	.092	.035	.128
Baskı ve Disiplin Boyutu (AHÇYTÖ)	r	.004	.119*	.085	.105	.097
	p	.946	.040	.140	.069	.093

*. $p < 0.05$ **. $p < 0.01$

“Birliktelik İlgili Olma Boyutu” puanları “Aşırı Annelik”, “Demokratik Tutum”, “Ev Kadınlığını Red Etme”, “Karı Koca Geçimsizliği”, “Baskı ve Disiplin” boyutları ile anlamlı ilişkiler vermektedir ($R=.222$, $R^2=.049$, $p<0.05$). “Aşırı Annelik”, “Demokratik Tutum”, “Ev Kadınlığını Red Etme”, “Karı Koca Geçimsizliği”, “Baskı ve Disiplin” AHÇYTÖ’nin bu alt boyut değişkenleri çocukların “Birliktelik İlgili Olma Boyutu” toplam varyansının % 4.9’unu açıklar niteliktedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığıyla ilgili t testi sonuçları irdelendiğinde “Ev Kadınlığını Red Etme Boyutu” değişkeninin çocukların “Birliktelik İlgili Olma Boyutu” üzerinde anlamlı yordayıcılar olduğu görülmektedir (Tablo 5).

“Empati Boyutu” puanları “Aşırı Annelik”, “Demokratik Tutum”, “Ev Kadınlığını Red Etme”, “Karı Koca Geçimsizliği”, “Baskı ve Disiplin” boyutları ile anlamlı ilişkiler vermektedir ($R=.248$, $R^2=.062$, $p<0.05$). “Aşırı Annelik”, “Demokratik Tutum”, “Ev Kadınlığını Red Etme”, “Karı Koca Geçimsizliği”, “Baskı ve Disiplin” AHÇYTÖ’nin bu alt boyut değişkenleri çocukların “Empati Boyutu” toplam varyansının % 6.2’sini açıklar niteliktedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığıyla ilgili t testi sonuçları irdelendiğinde “Aşırı Annelik Boyutu” ve “Ev Kadınlığını Red Etme Boyutu” değişkeninin çocukların “Empati Boyutu” üzerinde anlamlı yordayıcılar olduğu görülmektedir (Tablo 5).

“Fiziksel Saldırganlık Boyutu” puanları “Aşırı Annelik”, “Demokratik Tutum”, “Ev Kadınlığını Red Etme”, “Karı Koca Geçimsizliği”, “Baskı ve Disiplin” boyutları ile anlamlı ilişkiler vermektedir ($R=.208$, $R^2=.043$, $p<0.05$). “Aşırı Annelik”, “Demokratik Tutum”, “Ev Kadınlığını Red Etme”, “Karı Koca Geçimsizliği”, “Baskı ve Disiplin” AHÇYTÖ’nin bu alt boyut değişkenleri çocukların “Fiziksel Saldırganlık Boyutu” toplam varyansının % 4.3’ünü açıklar niteliktedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığıyla ilgili t testi sonuçları irdelendiğinde “Ev Kadınlığını Red Etme Boyutu” ve “Karı Koca Geçimsizliği Boyutu” değişkeninin

çocukların “Fiziksel Saldırganlık Boyutu” üzerinde anlamlı yordayıcılar olduğu görülmektedir (Tablo 5).

Tablo 5. ŞKDDÖ alt boyutlarının AHÇYTÖ alt boyut puanlarını yordama gücüne ilişkin Lineer Regresyon Analizi sonuçları

	Değişken	B	Standart Hata	Beta	T	P
Nazik Olma	Sabit	33.571	3.296		10.185	.000
	Aşırı Annelik	.042	.050	.070	.838	.403
	Demokratik Tutum	.071	.096	.045	.739	.461
	Ev Kadınlığını Red Etme	-.025	.050	-.041	-.500	.617
	Karı Koca Geçimsizliği	.105	.071	.113	1.492	.137
	Baskı ve Disiplin	-.012	.045	-.023	-.269	.788
	R=.140 F _(5,150) =1.163 p=.328	R ² =.020				
Birliktelik İlgili Olma	Sabit	18.531	3.708		4.997	.000
	Aşırı Annelik	.107	.056	.157	1.907	.057
	Demokratik Tutum	-.057	.108	-.032	-.528	.598
	Ev Kadınlığını Red Etme	.121	.056	.174	2.172	.031
	Karı Koca Geçimsizliği	-.032	.079	-.030	-.407	.684
	Baskı ve Disiplin	-.047	.051	-.079	-.920	.358
	R=.222 F _(5,150) =3.019 p=.011	R ² =.049				
Uzak Durma Çekinme	Sabit	7.703	2.123		3.629	.000
	Aşırı Annelik	-.026	.032	-.068	-.809	.419
	Demokratik Tutum	.002	.062	.002	.027	.978
	Ev Kadınlığını Red Etme	.011	.032	.028	.344	.731
	Karı Koca Geçimsizliği	-.059	.045	-.098	-1.292	.197
	Baskı ve Disiplin	.042	.029	.127	1.453	.147
	R=.145 F _(5,150) =1.243 p=.289	R ² =.021				
Empati	Sabit	19.237	2.089		9.209	.000
	Aşırı Annelik	.078	.032	.201	2.462	.014
	Demokratik Tutum	-.061	.061	-.060	-.998	.319
	Ev Kadınlığını Red Etme	.072	.031	.182	2.290	.023
	Karı Koca Geçimsizliği	-.020	.045	-.033	-.443	.658
	Baskı ve Disiplin	-.040	.029	-.119	-1.395	.164
	R=.248 F _(5,150) =3.821 p=.002	R ² =.062				
Fiziksel Saldırganlık	Sabit	4.598	1.324		3.473	.001
	Aşırı Annelik	-.008	.020	-.031	-.378	.706
	Demokratik Tutum	-.042	.039	-.066	-1.082	.280
	Ev Kadınlığını Red Etme	.049	.020	.196	2.442	.015
	Karı Koca Geçimsizliği	-.070	.028	-.184	-2.459	.015
	Baskı ve Disiplin	.005	.018	.023	.265	.791
	R=.208 F _(5,150) =2.630 p=.024	R ² =.043				

TARTIŐMA

Araştırmada elde edilen bulgular neticesinde; AHÇYTÖ incelendiğinde, en yüksek puan ortalamasının Aşırı Annelik Boyutu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. ‘Demokratik Tutum’ boyutu dışındaki alt boyutlardaki artış olumsuz ebeveyn tutumlarını göstermektedir. Ulaşılan ortalamalar neticesinde araştırmaya katılım sağlayan ailelerin, Aşırı Annelik ve Aşırı Koruyuculuk gösteren tutuma sahip oldukları söylenebilir(Tablo 3). Konuyla ilgili yapılmış çalışmalar incelendiğinde, aşırı koruyuculuk alt puan ortalamalarının diğer puan ortalamalarından yüksek olduğu sonucuna ulaşılmış olup bu sonucun çalışma bulgularımızla benzer olduğu saptanmıştır(21,22). Aşırı Annelik Boyutunun diğer alt boyutlardan daha yüksek olması, geleneksel Türk aile yapısının ve kültürel değerlerinin izlerini taşıdığına dair bir gösterge olabilir. Geleneksel Türk aile yapısının incelendiğinde, annelerin genellikle çocuklarına karşı aşırı fedakarlık ve ilgi gösterme eğiliminde oldukları gözlemlenmektedir. Anneler ocukların başarabileceği işleri bile annelik içgüdüsüyle kendileri üstlenmektedir (23-25). Annelerin ocukların hayatında bu denli yer almaları çocukların hata yapmalarına, sorumluluk almalarına izin vermemesi ve kendi otonomilerini gerçekleştirmesine olanak tanımaması aşırı koruyucu tutumla sonuçlanmaktadır (26).

ŐKDD incelendiğinde, yapılan değerlendirmelere göre normal gelişim gösteren çocukların en yüksek puan ortalamasıyla Nazik Olma Boyutu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Normal gelişim gösteren çocukların özel gereksinimli kardeşlerine karşı nazik olma tutumuna sahip oldukları söylenebilir (Tablo 3). Kürtüncü ve Arslan(2019)’nın ŐKDD kullanarak yaptığı çalışmada yapılan değerlendirmelerde normal gelişim gösteren kardeşlerin aldığı en yüksek alt boyut puanıyla Nazik Olma Boyutu olduğu grlmştr(2). Sarıkaya Şeker (2019)’ in aynı kardeş değerlendirme leği kullanarak yapmış olduğu bir çalışma da ise normal gelişim gösteren kardeşlere verilen farkındalık eğitimi öncesi ve sonrası deney ve kontrol grubundaki en yüksek alt boyut Nazik Olma Boyutu olarak belirlenmiştir(8).McHale ve ark.(1986) tarafından yürütülen bir çalışmada, normal gelişim gösteren çocukların özel gereksinimli kardeşlerine yönelik olumlu düşüncelerinin artmasıyla birlikte, kardeşler arasında yaşanan problemlerin azaldığı pozitif bir ilişkinin tespit edildiği belirtilmektedir (20).Bununla birlikte olumlu olduğu kadar olumsuz duygu ve davranışların da literatürde varlığını bildiren çalışmalara rastlanmıştır(9,10). Bu çalışmada ise olumlu davranış olarak nazik olma tutumu olduğu grlmektedir. Bu bulgu, normal gelişim gösteren çocukların, özel gereksinimli kardeşlerine daha hassas veya olumlu bir Őekilde yaklaşabileceği düşüncesini desteklemektedir.

AHÇYTÖ ve ŞKDDÖ puanları arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için yapılan incelemelerde; Aşırı Annelik Boyutu ve Ev Kadınlığını Red Etme Boyutu puanları arttıkça kardeşler arasında Birliktelik İlgili Olma Boyutu ve Empati Boyutu puanlarının arttığı, Karı Koca Geçimsizliği Boyutu puanları arttıkça kardeşler arasında Nazik Olma Boyutu ve Empati Boyutu puanlarının arttığı, Baskı ve Disiplin Boyutu puanları arttıkça kardeşler arasında Birliktelik İlgili Olma Boyutu puanlarının arttığı saptanmıştır. (Tablo 4,5)

Genel olarak ebeveynlerin olumsuz çocuk yetiştirme tutumları; kardeşler arasındaki iletişimi daha güçlü yaptığı görülmektedir ve olumlu kardeş ilişkilerine bir zemin hazırlamaktadır. Zamanın ilerlemesi ve çağın gelişmesiyle birlikte annelerinde iş hayatına atılmaları, ev dışında geçen zamanın fazlaşmasıyla birlikte kardeşler vakitlerinin çoğunu beraber geçirmekte, zaman ilerleyip büyüseler bile durumda farklılık olmamakta ve kardeşler birbirlerine daha yakın olmaktadırlar. Anne babaların günümüz şartlarında birçok stresörle karşı karşıya gelmeleri ve çocuklarına daha az zaman ayırması, kardeşlerin birbirleriyle daha yakın ilişkiler kurmasına sebep olmaktadır (14-16,27-28). Normal gelişim gösteren kardeşler özel gereksinimli kardeşindeki bireysel farklılıklara ilişkin anlayış, sorumluluk, duyarlılık duygularıyla kardeşinin gelişimine katkıda bulunmaktan memnuniyet ve gurur duyabileceği literatürle de desteklenmektedir (17,29-35).

Çıkan bulgular neticesinde ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumlarında Aşırı Annelik Boyutu, Baskı ve Disiplin Boyutu ve Karı Koca Geçimsizliği Boyutu arttıkça normal gelişim gösteren çocuğun kardeşine karşı Birliktelik ve İlgili Olma Boyutunun arttığı ve yine Aşırı Annelik Boyutu, Karı Koca Geçimsizlik Boyutu, Ev Kadınlığını Reddetme Boyutundaki artış Empati Boyutundaki artışa sebep olmuştur ve buda normal gelişim gösteren kardeşlerin çevrenin olumsuz algı ve baskılarına karşı özel gereksinime sahip kardeşlerine yönelik koruyucu bir tutum geliştirdikleri söylenebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma, normal gelişim gösteren çocukların özel gereksinimli kardeşlerine yönelik davranışları, ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumları ve normal gelişim gösteren çocuk ile özel gereksinimli kardeş arasındaki ilişkiye etkisinin incelendiği çalışmada şu sonuçlar elde edilmiştir:

- Normal gelişim gösteren çocukların özel gereksinimli kardeşlerine karşı en yüksek ortalama ile nazik olma tutumuna sahip olduğu,
- Ebeveynlerin en yüksek ortalama ile aşırı koruyucu tutuma sahip olduğu,

- Ebeveynlerin aşırı koruyucu tutumuna karşı çocukların birbirine karşı daha nazik ve ilgili olduğu,
- Annelerin ev kadınlığını reddedici tutumuna karşı çocukların birbirine karşı daha empatik ve ilgili olduğu,
- Eşler arasındaki karı koca geçimsizliği tutumuna karşı kardeşlerin birbirine karşı nazik ve ilgili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu sonuçlar doğrutusunda;

- Çocuk ve aile sağlığının geliştirilmesi, sürdürülmesi ve bu doğrutuda yapılacak olan eğitim, danışmanlık ve hakları savunma gibi hemşirelik uygulamalarına yol göstermesi ve kaynak olması düşüncesiyle konuyla ilgili çalışmaların farklı örneklem gruplarıyla yapılarak artırılması,
- Ebeveyn tutumlarının normal gelişim gösteren çocukların özel gereksinimli kardeşlerine yönelik tutumlarına etkisini irdeleyen uygulamalı çalışmaların yapılması,
- Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin ve kardeşlerinin sivil toplum vb. kuruluşlar ile iş birliği içerecek sosyal sorumluluk programları doğrutusunda sosyal, psikolojik ve ekonomik yönden desteklenmesinin sağlanması önerilmektedir.
- Ayrıca aile ve kardeş eğitim programları düzenlenebilir ve normal gelişim gösteren çocukların özel gereksinimli kardeşlerine yönelik davranışlarını değerlendiren eğitim çalışmaları yapılabilir.

Teşekkür: Çalışma kapsamında yer alan özel eğitim rehabilitasyon merkezlerine ve çalışmaya içtenlikle destek veren tüm ailelere çok teşekkür ederiz.

Etik Kurul Onayı Tarih ve Karar Numarası: B.30.2.ATA.0.01.00/405

Çıkar çatışması: Yazarlar arasında çıkar çatışması 'yoktur'.

Aydınlatılmış Onam: Yazılı aydınlatılmış onam alınmıştır.

Açıklamalar: Çalışma yüksek lisans tezi olarak savunulmuş ayrıca uluslararası bir kongrede bildiri olarak sunulmuştur.

REFERENCES

1. Ünal N, Baran G. Zihinsel engelli çocukların annelerinin çocuk yetiştirme tutumları ile normal gelişim gösteren çocukların zihinsel engelli kardeşlerine yönelik davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. 2012; 20(3): 783-792.
2. Kürtüncü M, Arslan N. Sağlıklı ergen ve engelli kardeşler arasındaki ilişkinin aile işlevlerinden etkilenme durumunun incelenmesi. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*. 2019;6(2): 366-379.
3. Tuncay B, Polat S. Zihinsel engelli çocukların sağlıklı kardeşlerinin benlik saygısı ve okul başarısının belirlenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*. 2019;10(3): 284-288.
4. Aközlü Z, Ekim A. Engelli çocuklara sahip olan ailelerle yapılan hemşirelik lisansüstü tezlerinin incelenmesi: sistematik derleme. *Tıp Fakültesi Klinikleri Dergisi*. 2020;3(2): 85-98.
5. Polat H. Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu tanısı almış çocukların annelerinin algıladıkları sosyal destek düzeyleri, tükenmişlik düzeyleri ve çocuk yetiştirme tutumlarının incelenmesi. Yüksek Lisans, Atatürk Üniversitesi, 2015.
6. Özşenol F, Işıkhhan V, Ünay B, Aydın Hİ, Akın R, Gökçay E. Engelli çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerinin değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi*. 2003;45(2): 156- 164.
7. Konuk Er R, Yıldırım Doğru S. Aile eğitimi ve kardeş eğitimi programlarının kardeşleri engelli olan çocukların kardeşlerine yönelik bilgi ve beceri düzeyine etkisi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*. 2012;33: 135-145.
8. Sarıkaya Şeker P. Normal gelişim gösteren çocukların zihinsel engelli kardeşlerine yönelik tutum ve davranışlarına engellilik farkındalık eğitiminin etkisi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Bilimi Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, Karabük: Karabük Üniversitesi, 2019.
9. Cuskelly M, Gilmore L, Rayner C, Girkin F, Mulvihill A, & Slaughter V. The impacts of typically developing siblings on the developmental outcomes of children with disability: A scoping review. *Research in Developmental Disabilities*. 2023;140, 104574.
10. Milevsky A, & Singer O. Growing up alongside a sibling with a disability: A phenomenological examination of growth and deficiency in adulthood. *Research in Developmental Disabilities*. 2022;130, 104336.
11. Kahraman Ö, Karadağı N. Engelli kardeşe sahip olan çocukların engelli kardeşleriyle deneyimlerine ilişkin görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*. 2015;2(1): 390-408.
12. Feinberg ME, McHale SM, Crouter AC, Cumsille P. Sibling differentiation: Sibling and parent relationship trajectories in adolescence. *Child Development*. 2003; 74(5): 1261–1274.
13. Stoneman Z. Siblings of children with disabilities: Research themes. *Mental Retardation*, 2005; 43(5): 339-50.
14. Yoo HJ, Lee H. The effect of family power on the life satisfaction of individuals with disabled siblings: The mediating effect of accepting disability. *Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri*. 2023; 25: 424–433
15. Köse F. KKTC Lefkoşa ilköğretim okullarına devam eden dokuz yaş çocuklarının anne tutumları ile kardeş ilişkilerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, 2003.
16. Gazioglu, E. İ., & Çelikkol, A. K. Parental conflict and its association with sibling relationships. *Istanbul Journal of Innovation in Education*. 2015; 1(3): 67-81.
17. Ahmetoğlu E. Zihinsel engelli çocukların kardeş ilişkilerinin anne ve kardeş algılarına göre değerlendirilmesi. Fen Bilimleri Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, 2004.
18. Gibson DM, Jefferson RN. The effect of perceived parental involvement and the use of growth-fostering relationships on self concept in adolescents participating in gear up. *Adolescence*. 2006;4(161): 110- 25.
19. Le Compte G, Lecompte A, Özer S. Ankara residents at threesocioeconomiclevels parentingattitudes of mothers: A Scale Adaptation. *Journalof Psychology*. 1978;1(1):5-9
- 20.
21. McHale SM, Sloan J, Simeonsson RJ. Sibling relationships of children with autistic, mentally retarded, and nonhandicapped brothers and sisters. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 1986; 16(4):399-413.

22. G. Ayran ve A. Çelebioğlu, Ergenlerde Akran Zorbalığı İle Ebeveynlerin Çocuk Yetiştirme Tutumu Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi, Researcher. 2018; 6(3): 129-140.
23. Ayyıldız KT, Ocakcı A, Ayoğlu FN. Zonguldak il merkezinde 0-6 yaş çocuğu olan annelerin çocuk yetiştirme tutumları. Zonguldak Sağlık Yüksekokulu Sağlık Eğitim Araştırma Dergisi. 2006;2(1): 34-45.
24. Kaynar D, Yıldız S. Çocuklardaki travmatik kazalar ile annelerin çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişki. İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu Hemşirelik Dergisi. 2015; 13(51): 3-24.
25. Yavuzer H. Bedensel, zihinsel ve sosyal gelişimiyle çocuğunuzun ilk altı yılı. Baskı. İstanbul, Remzi Kitabevi A.ř., 1999: 248.
26. Kağıtçıbaşı Ç. Çocuğun değeri. İstanbul, Gözlem Matbaacılık, 1981.
27. Türkbay T, Akın R, Söhmen T, ve ark. Aile tutumları ve çocuk gelişimi üzerine etkileri. 2007.
28. Navaro L. Do you really hear me? Oppression. Istanbul, Remzi Bookstore, 2006.
29. Powell TH, Ogle PA. Brothers and sisters: a special part of exceptional families. Publishing Company, 1979.
30. Caliendo M, Lanzara V, Vetri L, Roccella M, Marotta R, Carotenuto M, Russo D, Cerroni F, & Precenzan, F. Emotional-Behavioral Disorders in Healthy Siblings of Children with Neurodevelopmental Disorders. Medicina (Kaunas, Lithuania). 2020;56(10): 491.
31. Łada-Mařko AB, Sađewicz-Radtke U, Radtke BM, Lipowska M. The role of family and individual factors in going through adolescence with a disabled sibling – analysis of the functioning of a healthy child. A case-control study protocol. Health Psychology Report. 2024;12(2):173-81.
32. Özen A. Özel gereksinimli bireyler ve bakım hizmetleri. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, AçıkÖğretim Yayını, 2018: 3-5.
33. Üstdağ EL, Bumin G. Engelli çocuklar ve kardeşleri için uygulanan grup aktivitelerinin toplumsal katılım ve kardeş ilişkileri üzerine etkisinin incelenmesi: Pilot çalışma. Ergoterapi Ve Rehabilitasyon Dergisi. 2014; 2(3):141- 147.
34. JW S. Lifelong developmental psychology. [Developmental Psychology of Lifelong Development]. (Trans. Ed: Yüksel G) Nobel Publishing, Ankara, 2012: 348-411.
35. Bozatlı L, & Ayrancı, G. Özel gereksinimi olan çocuğun ebeveyni ve kardeşi olmak. Türkiye Klinikleri Child Psychiatry-Special Topics. 2021; 7(3): 66-72.
36. Pak M. A field study on the relationship between children with disabled sibling and their mothers. Turkish Journal of Child and Adolescent Mental Health. 2020; 27(1): 33-39.